

Syddansk Universitet

Metaforicitet

Jensen, Thomas Wiben

Published in:

NyS : Nydanske Sprogstudier

Publication date:

2016

Document version

Også kaldet Forlagets PDF

Citation for pulished version (APA):

Jensen, T. W. (2016). Metaforicitet: Et kognitivt, økologisk perspektiv på metaforbrug i sproglig interaktion. NyS : Nydanske Sprogstudier, 1(50), 120-150.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Metaforicitet

Et kognitivt, økologisk perspektiv på metaforbrug i sproglig interaktion

THOMAS WIBEN JENSEN

Med udgangspunkt i de nyeste tendenser inden for kognitionsforskning og kognitiv sprogforskning præsenterer og udfolder denne artikel begrebet metaforicitet. Hovedargumentet er, at begrebet om metaforicitet bør indtænkes i en økologisk begrebsramme for derved at kunne tilbyde et kraftfuldt teoretisk og analytisk alternativ til den kognitive metaforteor (CMT). Metaforicitet er et graderet fænomen – noget som kan være mere eller mindre aktivt eller til stede. Metaforicitet har dermed ikke en lige så klar afgrænsning som en metafor, men det involverer altid en grad af dobbelt betydning i form af en konkret og en abstraheret merbetydning. Gennem to analyser af sproglig interaktion viser artiklen, hvordan begrebet om metaforicitet flytter fokus fra bagvedliggende skjulte betydningsoverførsler (som hos CMT) til i stedet at nærstudere den dynamiske sproglige og adfærdsmæssige proces, hvorigennem der skabes en betydningsmæssig dobbelthed. Med teoretisk afsæt i ideen om, at kognition er et fænomen, som fremkommer i relationen mellem et individ og dets omverden, påviser artiklen, hvordan metaforicitet kan ses som et medium, hvorigennem deltagere i social interaktion kan koordinere deres opmærksomhed og derved erfare og sammen opleve en betydningsmæssig dobbelthed, som kan åbne for nye måder at forstå et givent fænomen på.

EMNEORD: Metaforer, kognitionsforskning, 4E-kognition, social interaktion, handlemuligheder (affordances)

1 INDLEDNING

På en af de første sider i *Metaphors We Live By* (Lakoff & Johnson 1980), bogen som indvarslede den kognitive forskning i metaforer, kan man finde denne korte passage:

The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another.

(Lakoff & Johnson 1980: 5)

Passagen blev en af de mest citerede inden for litteraturen om metaforer de næste tredive år og et pejlemærke for den kognitive metaforteorier (Conceptual Metaphor Theory – herefter CMT). Citatets berømmelse skyldes formodentlig, at det kort og koncist udpegede et skifte fra at se metaforer som et rent sprogligt-stilistisk fænomen til at være en måde, hvorved vi forstår og begriber vores omverden på. Med andre ord blev metaforen gjort til et kognitivt fænomen. Udgangspunktet for denne artikel er imidlertid, at denne kognitive tilgang, som vandt stort indpas og blev den dominerende inden for studiet af metaforer, i realiteten har betonet den første del, *understanding*, på bekostning af den anden del, *experiencing*, og at denne bias har bevirket, at CMT ikke i tilstrækkelig grad har haft øje for, hvorledes brugen af metaforer altid indgår i en menneskelig økologi – her forstået som en artsspecifik måde at agere på¹. I og med at metaforer kan sætte lighedstegn mellem elementer, der ellers ikke er lig hinanden, *erfarer* og *oplever* (det engelske ord *experience* har begge betydninger) vi netop en ting i kraft af eller igennem noget andet. I forhold til fokuspunktet for denne artikel, sproglig interaktion, er argumentet således, at metaforer ikke kun er at forstå som et individuelt tænkeredskab, men i lige så høj grad kan ses som et medium, hvorigennem deltagerne i interaktionen kan koordinere deres opmærksomhed og derved erfare og sammen opleve en betydningsmæssig dobbelthed, som kan åbne for nye måder at forstå et givent fænomen på. Denne oplevede dimension er overordnet set blevet nedprioriteret i den kognitive udforskning af metaforer² (som har haft et stærkt fokus på metaforer som et abstraheret tænkeredskab). Hovedargumentet i denne artikel er derfor, at vi i dag har brug for et kognitivt alternativ

---

1 Økologi skal her forstås som de måder, vi tilpasser og bearbejder vores omgivende miljø på i forhold de kapaciteter, vi har som art. Se afsnit 2.1 for en mere udførlig redegørelse for begrebet økologi.

2 Ganske vist er den oplevede dimension umiddelbart til stede i selve titlen, *Metaphors We Live By*, som antyder, at metaforer ikke kun er et tænkeredskab, men også et medium, hvorigennem vi oplever verden. I praksis har denne oplevede dimension dog ikke fyldt meget inden for CMT.

i form af et mere fleksibelt metaforbegreb, der i højere grad kan indfange, hvordan brugen af metaforer er indlejret i de måder, hvorpå vi, ikke kun verbalt, men også kropsligt og emotionelt agerer og gør ting sammen.

I det nedenstående vil jeg derfor først præsentere netop et sådant alternativ i form af begrebet *metaforicitet*, der oprindeligt blev introduceret af den tyske professor i lingvistik, Cornelia Müller (Müller 2008; Müller & Tag 2010). Derefter vil jeg vise, hvordan begrebet om metaforicitet kan videreudvikles ved i højere grad at blive tænkt ind i en økologisk begrebsramme, der trækker på de nyeste tendenser inden for kognitionsvidenskaben, som også er omdrejningspunktet for dette temanummer. Endelig vil jeg gennem to analyser af sproglig interaktion – en læringsaktivitet i en børnehave og et personalemøde i en dansk kommune – vise det analytiske potentiale og forklaringskraften ved begrebet om metaforicitet i forhold til naturalistiske data. Dette vil lede til konklusionen, hvor perspektiverne for den fremtidige kognitive forskning i metaforer vil blive udlagt og diskuteret.

2 METAFORICITET

Som nævnt i indledningen er hovedtesen i CMT, at metaforer er andet og mere end blot et stilistisk sprogligt virkemiddel. I stedet ses metaforer her som en sproglig manifestation af en bagvedliggende kognitiv betydningsoverførsel fra et semantisk domæne til et andet, som eksempelvis i udtrykket ”han er ikke den skarpeste kniv i skuffen”, hvor domænet om fysisk, taktil skarphed overføres på et domæne omhandlende intelligens og mentale evner. Antagelsen er, at vi har et såkaldt begrebsmæssigt (*conceptual*) system indlejret i vores bevidsthed, og at det i realiteten er afbildninger eller betydningsoverførsler i dette system, der er det egentlige studieobjekt for en kognitiv metaforforsker.

In short, the locus of metaphor is not in language at all, but in the way we conceptualize one mental domain in terms of another. (Lakoff 1993: 202)

Derved indebærer den kognitive definition af en metafor en underliggende præmis om, at det vi ser eller hører som en metafor, er et slutprodukt af en forudgående indre mental proces, som så at sige skaber metaforen i dens færdige ydre form. Begrebet om metaforicitet, derimod, flytter i stedet fokus til den dynamiske sproglige og adfærdsmæssige proces, hvorigennem der skabes en betydningsmæssig dobbelthed. Det betyder, at metaforicitet ikke er at forstå som et færdigt produkt, men som en proces eller en variabel værdi – noget som kan være mere eller mindre aktivt eller til stede – og som dermed ikke har en lige så klar afgrænsning som en metafor. Ifølge Cornelia Müller er metaforicitet således ikke en absolut værdi, enten fuldt ud til stede eller slet ikke til stede, idet det kan frembringes i varierende grad, men metaforiciteten vil dog altid involvere en grad af dobbelt betydning i form af en konkret og en abstraheret merbetydning.

Metaphoricity may be more or less activated. Degrees of activation are reconstructable through an account of foregrounding activities and strategies employed by participants in a conversation. Activating metaphoricity manifests itself as a dynamic and temporally orchestrated profiling of multimodal utterances. (Müller & Tag 2010: 93)

Begrebet om metaforicitet kan således ses som et opgør med den traditionelle opfattelse af metaforer som en velafgrænset lingvistisk enhed, der opererer med en klar skillelinje mellem en bogstavelig og figurativ betydning, idet begrebet om metaforicitet bygger på både et syn på ord som bærere af meningspotentialer fremfor faste veldefinerede betydninger (Linell 2009) og en anerkendelse af at andre modaliteter, såsom gestik og mimik (i samtaler), farver og lyd (i for eksempel reklamer) også bidrager til den metaforiske meningsproduktion.

Begrebet om metaforicitet rykker således ved Lakoff-Johnson-måden at arbejde med metaforer på, men som jeg i tidligere arbejder har argumenteret for, så er det nødvendigt at indtænke metaforicitet i en økologisk begrebsramme, der også trækker på de nyeste tendenser inden for kognitionsforskningen, hvis dets analytiske potentiale skal udfoldes yderligere (Jensen & Cuffari 2014; Jensen, under udgivelse). I det følgende vil jeg derfor først introducere, hvad en økologisk begrebs-

ramme indebærer og derefter forklare, hvordan den kan relateres til metaforicitet, samt redegøre for den såkaldte økologiske vending inden for kognitionsvidenskaben.

2.1 En økologisk begrebsramme

For mange vil det sandsynligvis være overraskende og endda mærkværdigt at se ordet 'økologi' optræde i forbindelse med studier af sprog og metaforer. Derfor er det vigtigt med det samme at slå fast, at økologi i denne kontekst selvsagt betyder noget helt andet end 'grøn produktion' i forbindelse med organiske produkter. I en videnskabelig kontekst stammer termen økologi fra den tyske biolog og filosof Ernest Haeckel (1834–1919):

By ecology we understand the total science of the relations of the organism to the surrounding outside world, to which we can, in a broad sense, count all "conditions of existence". These are in part of organic, in part of non-organic nature; both the former and the latter are of utmost importance to the form of the organisms, because they force this to adapt itself to them. (Haeckel 1866: 286. Oversat og citeret fra Eliasson 2015: 80)

I en sprogvidenskabelig ramme blev termen første gang anvendt af den amerikanske lingvist Einar Haugen (1906–1994) i artiklen *The Ecology of Language* (1971), og i en mere nutidig kontekst er det økologiske perspektiv på sprog blevet kædet sammen med nye tendenser inden for kognitionsvidenskaben:

Language exists in a cognitive ecology: this approach investigates how language is enabled by the dynamics between biological organisms and their environment, focusing on those cognitive capacities that give rise to organisms' flexible, adaptive behavior. (Steffensen & Fill 2014: 7)

Overordnet set betegner økologi i denne sammenhang studiet af relationer – mellem en organisme og dens habitat, mellem individer og deres omverden, mellem aktiviteter i et her-og-nu og effekten af eller indflydelsen fra tidligere aktiviteter, og ikke mindst relationen mellem sprog og dets omgivende biosociale miljø. Det betyder, at man ud fra

et økologisk perspektiv er interesseret i at undersøge, hvordan sprog er indlejret i det omgivende miljø – eksempelvis hvordan de fysiske, kropslige, tekniske, sociale og kulturelle omstændigheder påvirker og muliggør forskellige former for sprogbrug. Kort sagt indebærer et økologisk perspektiv, at en given sproglig aktivitet altid ses som rammesat (*constrained*) – såvel begrænset som muliggjort³ – af de materielle, socio-kulturelle, temporale og kognitive aspekter af det omgivende miljø. Det er dernæst vigtigt at slå fast, at et økologisk perspektiv er fundamentalt biosocialt forstået på den måde, at der ikke arbejdes med et skarpt skel mellem 'natur' og 'kultur' eller det sociale og det biologiske. "Kultur er måder at være natur på snarere end måder ikke at være natur på. Kulturen er som en provins i naturen, ikke som et autonomt naborige" (Fink 2012: 27–28), som den danske filosof Hans Fink har udtrykt det⁴. Konkret betyder det, at et økologisk perspektiv på sprog på en og samme tid er interesseret i at undersøge sprog i forhold til vores kropslighed, perception og kognition, men også i forhold til de sociale omstændigheder, vores sproglige adfærd og tænkning er indlejret i.

I forlængelse heraf er det vigtigt at inddrage de nyeste tendenser inden for kognitionsforskning og kognitiv sprogteori. Inden for de sidste 10 år har en ny udgave af kognitionsforskning vokset sig stadig stærkere. Denne tendens er blevet forsøgt indfanget af forskellige betegnelser, der alle har det tilfælles, at man på engelsk kan sætte et E foran kognitionsbegrebet – *embodied* (kropslig), *embedded* (indlejret), *enacted* (frembragt) og *extended* (udvidet) (Stewart et al. 2010, Chemero 2011, Clark 2011, Cowley & Vallée-Tourangeau 2013, Anderson 2014) – og derfor bliver disse tendenser undertiden opsummeret i samlebetegnelsen *4E-kognition* (Menary 2010), men den kan også kort og koncist forstås som en 'økologisk vending' inden for det kognitive paradigme, som jeg vil beskrive nærmere i næste afsnit.

---

3 Der er desværre ikke en adækvat dansk oversættelse af det engelske ord *constrain*, som netop rummer både betydningen 'begrænse' og betydningen 'muliggøre'.

4 Her kan man også spore en forbindelse tilbage til den amerikanske pragmatisme specielt i skikkelse af filosofen John Dewey (1859–1952). Citatet stammer således fra en bog med fokus på Deweys naturalismebegreb (Fink 2012).

2.2 Et nyt kognitionsbegreb

Den kognitive metafor-teori er uløseligt knyttet til den såkaldte anden generation af kognitionsforskning, der adskilte sig fra første generation ved stærkt at opprioritere kroppens rolle for vores tænkning, abstraktionsevne og sprogproduktion i kraft af ideen om den kropslige bevidsthed (*the embodied mind*)⁵ (Jensen 2011). Da dette begreb vandt indpas i 1980–90'erne, var der ingen tvivl om, at det var et vigtigt og nyskabende bidrag til forståelsen af, hvordan vores kognition og bevidsthed arbejder og fungerer. Men i dag er det dog tydeligt, at der også var en teoretisk omkostning forbundet med dette fokus (Gibbs 2006a). Således var den implicite antagelse, at eftersom vores kognitive kapaciteter er kropsligt funderet – og eftersom vores krop har en klar fysisk grænse, der definerer et ydre og et indre – ja, så må kognition også være et afgrænset indre fænomen, der er bundet til en individuel krop og lokaliseret til mentale processer i vores hoveder⁶. Resultatet af det stærke fokus på kroppens rolle var altså, at allerede veletablerede distinktioner – mellem individ og omverden, biologi og socialitet, kognition og kommunikation, tænkning og sprog, det indre og det ydre – blev yderligere cementeret. Her er det værd at præcisere, at det selvfølgelig er essentielt og uundgåeligt at kunne foretage distinktioner mellem tilsyneladende forskellige fænomener for overhovedet at kunne gebærde sig i og forstå sin omverden. I et teoretisk perspektiv er problemet imidlertid, at disse distinktioner ofte kommer til gensidigt at udelukke hinanden. Således bliver det sociale ofte forstået som det modsatte af det individuelle eller biologiske. Ligeledes er kognition blevet defineret dikotomisk som en modsætning til det sociale, det kollektive, det kommunikative og det ydre (Cuffari & Jensen 2014; Steffensen 2015).

Som nævnt ovenfor er disse traditionelle opfattelse af kognition som et indre og skjult fænomen dog nu under nedbrydning inden for dele

---

5 Der er ikke her plads til en grundig gennemgang af de forskellige generationer inden for kognitionsvidenskaben. Her henviser jeg til Sune Vork Steffensens artikel i nærværende nummer samt Jensen (2011).

6 Selve ideen om, at kognition – eller mere generelt tænkning som sådan – er en proces, der finder sted inde i hovedet, er selvfølgelig ikke noget, der kun udmærker anden generation af kognitionsvidenskaben. I stedet kan det ses som en af de mest rodfæstede antagelser i vestlig tænkning og filosofi, som går hele vejen tilbage til René Descartes (1596–1650) berømte (og berygtede) distinktion mellem *res cogitans* (den indre mentale verden der har tænkning som kendetegn) og *res extensa* (den ydre verden der har udstrækning som kendetegn) (Nordin 2008).

af kognitionsvidenskaben (Stewart et al 2010, Chemero 2011, Clark 2011, Cowley & Vallée-Tourangeau 2013, Anderson 2014). Opgøret handler dybest set om demarkation, eller mere præcist, det handler om et opgør med den ontologiske afgrænsning, der indtil nu har ligget som en implicit, men fast bestanddel af begrebet om kognition. Som ovenfor beskrevet har vi hidtil taget for givet, at kognition er et udelukkende indre fænomen, der kun kan finde sted i hovedet. Men herved overser man, at kognition aldrig foregår i et vakuum. For det første er vores kognition uløseligt forbundet til det faktum, at vi er kropslige væsener (som anden generation af kognitionsvidenskaben påpegede), men dernæst er vores kropslighed uløseligt forbundet til den omverden eller situation, vi er forankret i (som anden generation af kognitionsvidenskaben overså). Vi er altid en krop i verden, og vores kognition kan netop i bred forstand ses som en organismes evne til at agere adækvat i forhold til sine omgivelser. Når vi husker, husker vi ikke bare. Vi husker noget eller nogen. Vi perciperer, kategoriserer, fortolker og valoriserer elementer i vores omverden (den umiddelbare eller mere fjerne omverden). I den forstand kan man studere kognition som et relationelt fænomen, der etableres i og med, at et eller flere individer agerer i forhold til deres omverden. Antagelsen er altså, at det at begribe og forstå vores omverden er en aktiv handlende proces, ikke en passiv registrering:

At the human level, cognition is action rather than mental mirroring of an external reality – we think in order to act, and we act as part of our thinking. (Johnson 2007: 126)

Vi agerer kognitivt, når vi interagerer og taler med andre mennesker; når vi bruger fysiske objekter i vores omgivelser; når vi anvender tekniske redskaber til at tænke med, og når vi bruger vores egen og hinandens kroppe som ressourcer for forståelse og mening.

Igen – det handler grundlæggende om demarkation: hvor går kognitionens grænse? Er grænsen hudens eller kraniets grænse? Dette har hidtil været en uimodsagt antagelse, men i og med at vores grundlæggende forankring i omverdenen i langt højere grad bliver inddraget af kognitionsforskningen i dag, er denne ontologiske grænse ikke læn-

gere selvindlysende. Kognition kan nu ses som et i bund og grund økologisk (omverdensforankret) fænomen. Kognition er altså ikke et isoleret fænomen; det fremkommer altid i relationen mellem et individ og dets omverden. Derved bliver kognitionen flyttet fra den indre mentale boks til i stedet at blive undersøgt som en iboende del af *individ-omverden-system* (Jarvilehto 2000; Chemero 2011; Pedersen 2012; Steffensen 2013; Jensen 2014).

2.3 Metaforicitet i et økologisk perspektiv

I relation til metaforicitet er en umiddelbar konsekvens af dette økologiske syn på kognition, sprog og omverden, at måden, hvorpå vi anskuer metaforisk mening, ændres. I den traditionelle kognitive semantik er metaforer ofte blevet beskrevet som et 'vindue til bevidstheden', i og med at det antages, at metaforerne viser os noget om, hvordan vi tænker og forstår verden. Hvor interessant dette perspektiv end forekommer, er problemet, set i et økologisk perspektiv, at det bygger på den ovenfor beskrevne antagelse om kognition som et skjult indre fænomen, som metaforerne menes at kaste lys over. Som beskrevet i afsnit 2.0 forstår man derved metaforen som et færdigt produkt, der retrospektivt kan belyse en forudgående kognitiv proces. Denne stærke betoning af det kognitive (som noget indre) har dernæst ofte resulteret i, at den sociale kontekst og den fysiske situation, hvori metaforer bliver brugt, er blevet delvist negligeret. Fokus var på en abstraheret bagvedliggende kognitiv betydningsoverførsel fremfor på måden, hvorved den metaforiske mening blev skabt. Et økologisk fokus på metaforicitet vil derimod netop nærstudere situationen og undersøge den metaforiske betydningsproduktion som en del af et individ-omverden-system.

Dette økologiske perspektiv indebærer også, at i stedet for kun at være knyttet til en individuel betydningsproduktion, kan man se metaforicitet som en del af vores adfærd – måder vi gør ting på – i samklang med det omgivende miljø. Metaforicitet fremkommer typisk, når mennesker undersøger deres omgivelser, prøver at forstå hinanden og koordinerer deres adfærd. Med andre ord kan metaforicitet ses som en særlig del af en sproglig såvel som kropslig koordinationsproces, der involverer en dobbelthed i betydningen, som kan deles af deltagerne i

interaktion. Fokus flyttes således til, hvordan man 'gør metaforen' i eksempelvis en samtalesituation ved at medtænke de dialogiske, sociale, kropslige og materielle muligheder for handling, som alle indvirker på skabelsen af en potentiel dobbelt betydning.

For nærmere at forstå hvad der ligger i dette perspektiv er det nødvendigt at inddrage James Gibsons begreb om *affordances* fra den økologiske psykologi (Gibson 1979/86). *Affordances* kan netop oversættes til handlemuligheder, og begrebet tilbyder et interessant perspektiv på, hvordan miljøet kan guide og strukturere vores handlinger på artsspecifikke måder. Ifølge Gibson er *affordances* det som miljøet "offers the animal, what it provides or furnishes, either for good or ill" (Gibson 1979/86:127). Grundideen er, at en organisme direkte kan percipere de muligheder for handling, som der forefindes inden for et givent miljø. Direkte perception betyder i al enkelhed, at en organisme (et dyr såvel som et menneske) perciperer omverdenen som et værdiladet felt, der tilbyder forskellige typer af handling ud fra organismens konstitution og evner: katten ser således en skål med mælk som en direkte mulighed for at tilfredsstille sin tørst, mens vi som mennesker ser et dørhåndtag, og måden det er udformet på, som en mulighed for at gribe det og åbne døren. I forlængelse heraf er den primære handlemulighed for og i samtaler potentialet for at samkoordinere adfærd – at tale sammen, tænke, grine, diskutere, føle sammen – i et her-og-nu. Den tætte kropslige kontakt i ansigt-til-ansigt-interaktioner muliggør en unik og hurtig koordinering, der ofte foregår på et ubevidst niveau. På denne måde kan såvel verbale som kropslige handlinger, som blik, mimik og gestik, ses som handlemuligheder (for at komme tættere på, gå væk, lytte særligt efter, afbryde samtalen osv.) for vores samtalepartnere (Jensen og Pedersen 2016). I forhold til metaforicitet i sproglig interaktion er det vigtigt at nærstudere de måder, hvorved metaforicitet viser sig, ikke kun i ordvalg, men som en integreret del af kropslige dynamikker og affektiv adfærd. Herigennem bliver det muligt at se, hvordan også metaforicitet viser sig som handlemuligheder for samhandling og samtænkning ved at tilbyde en potentiel dobbelthed i betydningen.

Studier af metaforicitet kan derved have følgende fokuspunkter: 1) måden hvorved metaforicitet er fordelt over længere stræk af samtaler og derved former mønstre og grupper i udtryksmåder (Cameron 2007;

Gibbs & Cameron 2008; Jensen, under udgivelse), 2) måden hvorved metaforicitet varierer over tid og – implicit og eksplicit – skrues op og ned i løbet af en samtale i samklang med elementer i det omgivende miljø (Müller & Tag 2010; Jensen & Cuffari 2014), 3) måden hvorved metaforicitet viser sig, ikke kun i ordvalg, men som en integreret del af kropslige dynamikker og affektiv adfærd (Müller & Tag 2010; Jensen & Cuffari 2014, Jensen, under udgivelse), 4) måden hvorved metaforicitet viser sig som handlemuligheder for samhandling og samtænkning ved at tilbyde en potentiel dobbelthed i betydningen (Jensen & Cuffari 2014, Jensen, under udgivelse). Disse fire fokuspunkter vil blive illustreret i analyserne nedenfor.

3 ANALYSER

I denne del vil jeg analysere to dansksprogede eksempler, der begge kommer fra 'naturlige' samtalsituationer i en institutionel kontekst (forstået i bred forstand). Det første eksempel er baseret på en videooptagelse fra en børnehave, mens det andet eksempel er en lydoptagelse fra et personalemøde i en kommune. Begge eksempler er transskriberede ud fra de såkaldt minimale standarder inden for konversationsanalysen, som de blev udviklet af Gail Jefferson (Jefferson 2004), dog med den tilføjelse at eksempel 1 er suppleret med billeder fra samtaleforløbet, som ved hjælp af figurer kædes sammen med vigtige tidspunkter i den verbale interaktion for at vise de kropslige dynamikker, som spiller en central rolle i analysen. Af hensyn til anonymitet er alle deltagernes navne blevet ændret. Metodisk er analyserne funderet i en økologisk forståelse af metaforicitetsbegrebet, som jeg udviklede i samarbejde med min amerikanske kollega, Elena Cuffari, hvorfor den første analyse tidligere er blevet trykt i Jensen & Cuffari 2014, mens den anden analyse også optræder i en anden publikation under udgivelse (Jensen, under udgivelse).

3.1 Analyse 1: Kontekst og transskription

Kristine, Louise og Michael går i en børnehave, hvor en populær aktivitet er at se på fotos af andre børn med særlige emotionelt ladede ansigtsudtryk og så derefter tale om de følelser, børnene forbinder med

udtrykkene. I dette tilfælde er det et foto af en pige med et trist ansigtsudtryk (se billederne i transskriptionen), som danner udgangspunkt for samtalen. Sekvensen starter umiddelbart efter, at de har talt om de negative og sørgelige følelser, de forbinder med fotoet af den triste pige.

EKSEMPEL 1

DELTAGERE: PÆDAGOG: P, KRISTINE: K, LOUISE: L OG MICHAEL: M

- 1 K: [>↑åh jeg har ondt i hjertet<]
- 2 K: åh jeg har ondt i hjertet nu (.) at jeg
- 3: hører om de ☺følelser
- 4 L: og jeg har-
- 5 P: =får du ondt i hjertet Kristine?
- 6 K: [ja☺]
- 7 P: [>og jeg] får ondt i maven< °af at høre
- 8: følelserne°
- 9 L: °ja det kan jeg godt forstå°
- 10 K: a.. av

3.2 Forståelse eller oplevelse

For denne analyse er omdrejningspunktet Kristines indledende udtryk ”ondt i hjertet” og ikke mindst måden, hvorpå det videreføres af både Kristine, pædagogen og Louise. Som en start kan det være hensigtsmæssigt at overveje, hvordan en traditionel kognitiv semantisk metaforanalyse (CMT) ville gribe det an. Med en kognitiv semantisk analyse kunne man kategorisere det som et udtryk for begrebsmetaforen BEVIDSTHEDEN ER KROPPEN, hvor ”bevidsthedsfænomener omtales i sproglige vendinger hentet fra sprogbrugerens basale biologi og elementære interaktion med omgivelserne” (Ruus 1995: 86-87). Antagelsen er så, at omtalen af de triste følelser forstås som lig en fysisk smerte i visse henseender. Spørgsmålet er imidlertid, om produktionen af den betydningsmæssige dobbelthed hermed er udtøm-

mende forklaret? I forlængelse af denne artikels indledende pointe, om at CMT har prioriteret forståelsesdelen af metaforer på bekostning af erfarings- og oplevelsesdelen, vil jeg i det følgende vise og argumentere for, at et selektivt fokus på ord virker utilstrækkeligt i dette tilfælde, idet man hermed risikerer at gøre metaforen – eller metaforiciteten – til en abstrakt indre forståelsesproces og hermed overser, hvordan den dobbelte betydning er indlejret i selve de handlinger, deltagerne i interaktionen udfører. En udtømmende forklaring af den metaforiske betydningsdannelse i dette eksempel bør derfor involvere en detaljeret undersøgelse af de kropslige og affektive dynamikker, idet det langt fra kun er ordene, men totaliteten af den kropslige adfærd som er medskabende for specificiteten af den dobbelte betydning.

3.3 Metaforicitet og kropslig adfærd

Lad os først kaste et blik på, hvordan de kropslige dynamikker udfolder sig i løbet af interaktionen, som man også delvist kan følge ved at se på de billeder, der er indsat i transskriptionen. Indtil sekvensens begyndelse har Kristine siddet stille og skiftevis kigget på fotoet af den triste pige og på pædagogen. Men pludselig i linje 1 bliver hun meget aktiv både verbalt og kropsligt. Kort før at hun ytrer, ”åh jeg har ondt i hjertet”, kaster hun sit hoved tilbage med en hurtig bevægelse, tager sin højre arm op foran brystet, drejer overkroppen, kigger op på pædagogen, mens hun åbner munden på vid gab og skærer ansigt (se første billede). Pædagogens opmærksomhed er imidlertid stadig rettet mod den anden pige Louise (som sidder bag ved Michael på billederne), så Kristine gentager sit udtryk i linje 2 og tilføjer i linje 3, ”nu hvor jeg hører om de følelser”. Udtrykket – både det verbale og det emotionelle kropslige udtryk – bliver derved sat i kontekst, og herefter ændrer Kristines emotionelle adfærd sig. Hun smiler, gestikulerer ivrigt og kigger på både pædagogen og de andre børn med et smilende og legende udtryk, hvilket kan korreleres med, at pædagogen nu retter sin blikretning og opmærksomhed mod Kristine (se andet billede). Dernæst bliver det tydeligt, hvordan Kristines samlede adfærd – ord og kropslige handlinger – virker som en handlemulighed (*affordance*) for Louise, idet hun følger op på det samme udtryk blot i en anden variant ved i linje 8–9 at sige, at hun ”får ondt i maven af at høre om følelserne”, hvilket

også tildeler hende pædagogens opmærksomhed. Sekvensen afsluttes med, at Kristine læner sig forover med åben mund og smilende øjne, mens hun laver grimasser og udstøder et langtrukket ”a..av”. Hun udtrykker således kropsligt den verbale ytring, hun tidligere har fremført to gange ved nu at agere eller performe smerte.

Hvordan kan dette så forstås som et eksempel på metaforicitet? Det kan det, hvis man udforsker den potentielle dobbelthed ikke blot i ordene, men i de kropslige dynamikker imellem deltagerne i interaktionen. Hvis man skulle beskrive Kristines kropslige handlinger bogstaveligt og ude af kontekst, agerer hun, som om hun er fysisk såret eller har ondt – og den måde, hvorved den fysiske tilstand af (forstilt) smerte og den mentale tilstand af tristhed forbindes på, indeholder et metaforisk potentiale. Det er en dobbelthed i måden, hvorved de to piger så at sige agerer tristhed på. Relationen mellem ”ondt i hjerte”/”ondt i maven” og følelsen af tristhed etableres således via de kropslige udtryk for fysisk smerte (forvredet ansigt, holde sig for brystet og artikulationen af ”av”). På den måde reorganiserer metaforiciteten koordineringen af læringsprocessen ved at gøre det muligt, ikke kun at tale om, men også at agere og derved delvist opleve en snert de følelser, som fotoet viser. Kristine ”gør” emotionel læring ved at agere fysisk såret og derved metaforisk ”gøre tristhed”. Man må formode, at hverken Kristine eller Louise fysisk har ondt, men da Kristine leger eller performer smerte, muliggøres (*affords*) der også en videreudvikling af dobbeltheden. De kropslige handlinger illustrerer den ene side af den dobbelte betydning og derved frembringes (*enacts*) metaforiciteten.

Den kropsligt baserede relation gør det derved muligt for deltagerne i interaktionen at se, hvordan ‘tristhed’ kan opleves eller erfares som (fysisk) smerte. Dermed kan eksemplet illustrere pointen fra indledningen om, at metaforer – eller rettere metaforicitet – ikke kun er at forstå som et abstraheret kognitivt tænkeredskab, men også er en særlig måde at opleve og erfare verden på og i særdeleshed i forhold til her-og-nu interaktion med andre mennesker. Metaforiciteten her er ikke et færdigt produkt af en bagvedliggende skjult betydningsoverførsel i bevidstheden (sådan som CMT ville beskrive det), men er indlejret, og dermed synligt tilstede, i de kropslige og sproglige dynamikker, der er kendetegnet for denne specifikke situation – en læringsaktivitet om fø-

lelser – hvor det netop er vigtigt at forstå, tale om og erfare forskellige typer af følelser. Pointen er således, at det centrale i dette eksempel ikke er en abstraheret metafor, men oplevet metaforicitet: Der tales ikke bare om følelsesmæssig smerte som fysisk smerte – de agerer smerte.

Den særlige dobbelthed er her forbundet med en metonymisk værdi, hvor et begreb står for noget andet (beslægtet med udtryk som ”hun har et godt hoved”), idet hjertet står for (særligt intense) følelser. Der er imidlertid mere på spil end en simpel del-helhed-metonymi, idet det handler om, hvordan udtrykket gøres, og hvordan det forstås som en del af denne særlige økologiske niche, som læringsaktiviteten er.

Sat på formel kan metaforiciteten opsummeres på denne måde: AT AGERE SMERTE ER AT FORSTÅ TRISTHED⁷. I relation til det tidligere beskrevne økologiske sprogsyn er denne abstraktion baseret på et helhedssyn på, hvor de sproglige ytringer er indlejret i de dynamikker mellem en organisme og dens omgivende miljø, som muliggør en fleksibel kognitiv adfærd.

3.4 Metaforicitet og sociokulturelle mønstre

Læringsaktiviteten i eksempel 1 bliver altså kreativt udfordret og udviklet, i og med at begge piger leger med det samme udtryk og intuitivt sætter det i relation til følelsen af tristhed. Herigennem afprøver de passende eller relevante udtryk for den følelse, som de ser afbildet på fotoet. Den russiske litterat og sprogforsker Mikhail M. Bakhtin (1895–1975) har formuleret et interessant perspektiv på denne proces således:

The word in language is half someone else's. It becomes one's 'own' only when the speaker populates it with his own intentions, his own accent, when he appropriates the word, adapting it to his own semantic and expressive intention. (Bakhtin 1981: 294)

Her er det igen vigtigt at tilføje, at de to piger ’indoptager’ eller tilegner sig (appropriate) ikke blot ordene, men også indoptager og afprøver en kropslig adfærd, der kan virke passende i relation til den følelse, de har talt om. De leger både med ordene og de kropslige udtryk, og denne

⁷ Kropsligt såvel som verbalt.

leg indebærer en distinkt dobbelthed. Selve tilegnelsen af en bestemt måde at gøre noget på vil ofte indebære en prøvende og legende tilgang, der potentielt rummer en dobbelthed i sig: Som i en slags rollespil leger pigerne at have ondt uden at opleve en ægte fysisk smerte, men de agerer en smerte, som er med til at gøre følelsen af tristhed begribelig. Ordene og adfærden er selvfølgelig heller ikke tilfældige. Begge dele er rammesat og muliggjort (*constrained*) ud fra en længere tidsskala af sociokulturelle traditioner og mønstre i en given kultur, der rækker ud over det her-og-nu, hvori den udspiller sig. Et hjerte, der gør ondt, forbindes i den vestlige kultur instinktivt med en følelsesmæssig smerte, men hvordan man gør det, er på ingen måde givet på forhånd. Ordene og adfærden hænger sammen og skal tilegnes og udledes. På denne måde fremkommer metaforiciteten – den potentielle dobbelthed – også som en form for ekko af tidligere brug, der forplanter sig i både vores sproglige og kropslige adfærd, samtidig med at den hver gang skal tilegnes på ny. Derved koordinerer metaforiciteten den læringsmæssige og emotionelle oplevelse som en del af et distribueret kognitivt system bestående af såvel pædagog, børn og omverdensartefakter som fotoet og bordet samt de overordnede sociokulturelle mønstre, der alle indgår i læringsaktiviteten og bidrager til Kristines forståelse.

3.5 *Analyse 2: Kontekst og transskription*

Den nedenstående sekvens er fra en optagelse af et personalemøde i telefonafdelingen i en kommune. Mødet handler om arbejdsgangen og mødeproceduren om morgenen. Mere specifikt skal medarbejderne aftale, hvem og hvor mange der skal være til stede om morgenen, inden telefonopkaldene begynder, så de kan planlægge arbejdet ud fra eventuelt fravær, sygdom osv. Som det fremgår, er det ikke første gang, de diskuterer dette, og der er ikke enighed om, hvad de har aftalt på tidligere møder vedrørende arbejdsgangen.

De ord, der er markeret med fed i transskriptionen, er såkaldte *medierende termer* (*vehicle terms*) (Cameron 2007), som i større eller mindre grad kontrasterer eller adskiller sig fra emnet, der tales om og derved indeholder en potentiel dobbelthed, mens ordene i kursiv er ord, der indirekte referer tilbage til de medierende termer. Hele sekvensen er relativt lang, 1,53 minutter, og transskriptionen bringes her kun i uddrag.

EKSEMPEL 2:

Deltagere: M: Marie (leder), W: Winnie, T: Trine, J: Jeanette

Tid: 01:53 minutter

- 1 W: jeg har altså lige noget der >fordi **jeg sid-**
der sammen med Andrea
- 2 og hun undrer sig tit over vores arbejdsgang
i forbindelse med det
- 3 her med at Kate> hun er:: (.) hun er syg så
siger hun
- 4 hvorfor **sætter I jer ikke ned** hver morgen og
så finder ud af [hva-
- 5 M: [jamen *det* aftalte vi
{Linje 6–12 udeladt af pladshensyn}
- 13 W: [men jeg tænker på når nu Kirsten ikke er
her så **sætter vi os ned**
- 14 og siger jamen er der noget presserende (.)
er der noget vi skal tage
{Linje 14–23 udeladt af pladshensyn}
- 24 M: hør her så lav en aftale (.) vi holder summe
og så **sætter I jer**
- 25: ind i et rum så kan jeg i hvert fald i de
dage jeg er her gøre det (1.0)
{Linje 26–35 udeladt af pladshensyn}
- 36 T: jamen du var her den ene undskyldning du
ikke var med på det møde
- 37 J: du har da fået *det* at vide
- 38 M: nå [du har fået
- 39 W: nej[de:t har jeg] sgu da ikke
- 40 J: *det* har du da i hvert fald
- 41 M: oh my god
- 42 J: for jeg sagde da til dig da du kom om morge-
nen
- 43 W: at hvad
- 44 J: at vi havde snakket om *det* på det møde
- 45 W: jamen sgu da ikke at vi skulle **sætte os sam-**
men hver morgen

46 J: men også hvor vi snakkede om de der var det klokken 14 vi
47 skulle mødes var det tirsdag onsdag hvor vi snakkede om at
48 vi ville samle nogle sager sammen som vi kunne bruge til Cindy
49 W: nå ja ja det er da ikke det med hver morgen vi [ville
49 J: [da snakkede]
50 vi jo også om at vi kunne **sætte os sammen** om morgenen og øh se på hvad der
51 W: °det er altså gået min næse forbi ° jeg skal have det
52 på skrift ellers tror jeg ikke på det heh heh
53 M: jamen nu får I det på skrift og så forventer jeg at I faktisk gør det

3.6 *Metaforicitet som meningspotentialer*

I den første linje refererer Winnie til en situation, hvor hun ”sidder sammen med Andrea”. Tilsyneladende handler det fortrinsvis om en beskrivelse af fysisk placering (den kropslige positur i at sidde ned), men allerede i kraft af måden Winnie fortsætter sin tur på – ”og hun undrer sig tit over vores arbejdsgang” – bliver det klart, at det sociale aspekt af at sidde sammen også involverer en samtalsituation, hvor en vigtig arbejdsgang koordineres. Ydermere optræder en variant af det samme udtryk⁸ med den iboende sociale betydning allerede i næste linje, hvor Winnie referer til noget, Andrea sagde: ”hvorforsætter I jer ikke ned hver morgen og så finder ud af...”. Her bliver ”sætte sig ned” koblet til ”finde ud af”, og derigennem erhverver det en ekstra mening relateret til ”at snakke” såvel som at konferere eller planlægge. Dette bliver også specificeret senere af Marie i linje 4: ”hver morgen skulle I

8 Det er her vigtigt at bemærke, at ”sætte sig ned” og ”sidde sammen” selvsagt ikke er identiske udtryk, men to udtryk der indholdsmæssigt har det tilfælles, at de ’refererer’ til en situation, der involverer en siddende positur. I ”sætte sig ned” indtager man en sådan, i ”sidde sammen” befinder man sig i en sådan. ”Sætte sig ned” bliver her brugt som en kanonisk grundform for de andre varianter.

snakke sammen". Læg mærke til hvordan udtrykket "hver morgen" bliver genbrugt, hvilket skaber en tæt forbindelse mellem "sætte sig ned" og "snakke sammen". På denne måde bliver den potentielle metaforicitet indeholdt i udtrykket "sætte sig ned" opprioriteret, og vel at mærke ikke kun igennem brugen af udtrykket i sig selv, men i lige så høj grad i kraft af måden, hvorved det korreleres til andre udtryk, og graden af hvordan disse udtryk er fordelt ud over samtaleforløbet. Med andre ord bliver dets metaforiske potentiale først og fremmest realiseret i kraft af dets relation og indlejring i det omgivende samtalemiljø.

Denne indlejring i samtaleforløbet er vigtig for at forstå, hvordan metaforiciteten virker i dette tilfælde. Selve udtrykket at *sætte sig ned* refererer umiddelbart bare til en ren fysisk handling, men samtidig er det oplagt, at det ofte bruges med en merbetydning i retning af at tale sammen, planlægge og måske ligefrem løse konflikter. Således kunne man eksempelvis godt sige, "hvorfør sætter I jer ikke ned/sammen" til venner, der er blevet uenige. Udtrykkets metaforiske potentiale understreges af, at de venner, man siger det til, faktisk ikke behøver at sætte sig ned for tale tingene igennem⁹. De kunne gå en tur i stedet, og resultatet ville være det samme, og udtrykket ville stadig fungere. I mange kulturer er der dog en stærk tradition for netop at sætte sig ned, hvis man enten skal tale seriøst sammen, hygge sig, løse konflikter eller planlægge noget. På denne måde er der et dobbelt meningspotentiale latent i udtrykket. Der er både et metaforisk potentiale: AT SÆTTE SIG NED SAMMEN ER AT TALE SAMMEN, lige såvel som et metonymisk: DEN FYSISKE HANDLING FOR DEN SOCIALE HANDLING. Det er dog vigtigt at understrege, at de netop kun er meningspotentialer, der kan skrues op og ned i samklang med en samtaleforløb, som vi kan se i dette eksempel, hvor den 'sociale medbe-

---

9 Jeg er af en redaktør blevet gjort opmærksom på, at trykket også kan spille en afgørende rolle i forhold til, hvorvidt det følger en medbetydning med eller ej. "Hvorfor sætter I jer ikke ned sammen" (uden "og VB" og med tryk på "sætter", "ned" og "sammen") vil med stor sandsynlighed kun have en konkret betydning. Derimod vil "hvorfør sætter I ikke sammen og VB" med enhedstryk, dvs. uden tryk på "sætter", – og "og VB" – (også) med større sandsynlighed også have betydningen 'tale sammen'. Denne interessante observation peger igen på, at metaforiciteten – den betydningsmæssige dobbelthed – langt fra kun er et semantisk afgrænset fænomen, men at det også er indlejret i, ikke blot forskellige modaliteter og situationelle aspekter, men også i prosodiske træk ved talen.

tydning' forstærkes i samtalens løb, i og med at udtrykket gentages og aktivt bruges som en af argumentationen for at holde morgenmøder.

Dette eksempel illustrerer også en anden vigtig pointe ved metaforicitet. Når man studerer social interaktion er dette ofte, hvad man finder: Relativt simple og kun delvist metaforiske udtryk, hvor det, som udtrykket metaforisk peger på, ofte er implicit og skal udledes af samtalens kontekst – i dette tilfælde fremgår den sociale medbetydning af ”at sætte sig ned” kun igennem en sammenkædning af udtrykket med de måder, det optræder på i samtalens forløb. Dermed er grænsen mellem den figurative og bogstavelige betydning flydende i måden, udtrykket anvendes på.

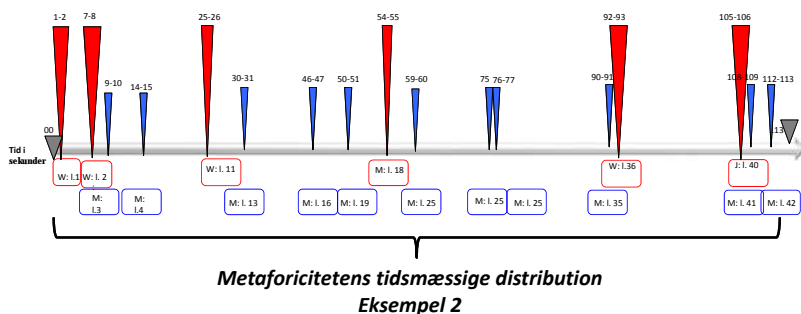
3.7 *Distribution af metaforicitet*

Som illustreret i transskriptionen er (varianter) af udtrykket distribueret ud over et længere tidsforløb i samtalen. I alt refereres der til en siddende positur seks gange i forskellige varianter:

- (a) Winnie. L. 1 jeg sidder sammen med Andrea
- (b) Winnie. L. 4 hvorfor sætter I jer ikke ned hver morgen
- (c) Winnie. L. 13 så sætter vi os ned
- (d) Marie. L. 24 og så sætter I jer ind i et rum
- (e) Winnie. L. 45 ikke at vi skulle sætte os sammen hver morgen
- (f) Jeanette. L. 50 vi kunne sætte os sammen om morgenen

Derudover er der en distribution af forskellige leksikalske enheder, som på varierende måder refererer til udtrykket om at sætte sig ned som en del af at planlægge noget, oftest ved hjælp af pronomenet *det*. Eksempelvis i linje 5-6 (Marie) ”jamen det aftalte vi faktisk fredag morgen”, linje 15 (Marie) ”det har vi truffet en beslutning om (.) det er der faktisk blevet truffet en beslutning om”, linje 44 (Jeanette) ”vi havde snakket om det på det møde”, linje 51 (Winnie), ”det er altså gået min næse forbi”. I alt refereres der indirekte til udtrykket seksten gange i løbet af samtalen. For at få et mere detaljeret billede af den tidsmæssige fordeling af disse udtryk kan vi se nærmere på Figur 1.

FIGUR 1:

Vi kan her se, at selvom sekvensen varer 113 sekunder, er der betydelige 'tidslommer', hvor en variant af 'sætte sig ned' udtrykket ikke bliver brugt. Der er således 28 sekunder mellem den tredje og fjerde direkte brug af udtrykket (de høje søjler i figuren) og ligeledes 37 sekunder mellem fjerde og femte direkte brug af udtrykket. Men som figuren viser, er disse lange tidslommer udfyldt af andre udtryk, som indirekte refererer til ideen om at 'sidde ned' eller handlingen 'sætte sig ned'. Således er der mellem det tredje og fjerde brug af udtrykket tre tilfælde af indirekte brug (de korte søjler) og mellem det fjerde og femte direkte brug, er der fire tilfælde af indirekte brug. Det indikerer, at metaforiciteten indeholdt i udtrykket "sætte sig ned" så at sige bliver holdt i live igennem sekvensen, selvom der er længere tidsintervaller, hvor det ikke bruges direkte.

3.8 Metaforicitet som attraktorer

For at opnå en dybere forståelse af hvordan distributionen af metaforicitet indvirker på samtaleforløbet og dynamik, er det hensigtsmæssigt at inddrage begrebet om *attraktorer* fra dynamisk systemteori (Dale et al. 2013). Dynamisk systemteori tilbyder et perspektiv på samtaler som levende dynamiske systemer, hvilket betyder, at samtaler ikke længere forstås på et individbaseret kausalt niveau (A siger et, og B svarer derfor på denne måde). Fokus forskubbes fra en lineær betragtningsmåde, som i samtaleanalysens turtagningssystem hvor fokus er på, hvordan en taletur leder til den næste, til i stedet at have et såkaldt nonlineært fokus på pludselige forandringer eller gentagne dynamikker i systemet, der ikke kun kan forklares kausalt. Det betyder, at man som

analytiker kan få øje på andre typer af mønstre i samtaler, som ikke kun kan forklares ud fra individuel adfærd (Fusaroli et al 2014). Et sådant mønster er en attraktor, som i denne kontekst kan forstås som ”preferred modes of conversational behavior that the system tends to return to” (Larsen-Freeman & Cameron 2008: 175); altså en bestemt type adfærd, som går igen i samtalen og derved på en måde får sit eget liv. Ydermere har disse gentagne typer af adfærd en indvirkende og rammesættende effekt på samtalen, idet de udøver ”a kind of pull on the system, bringing the system’s behavior close to it” (Gibbs & Cameron 2008: 68). I dette eksempel er det den gentagne, om end ujævne, brug af metaforicitet, som i sidste ende kommer til at fungere som en attraktor, der udøver en form for tryk, som indvirker på måden samtalen ’accelererer’ på i en sådan grad, at den på et tidspunkt (linje 36–50) nærmer sig et direkte skænderi.

I udgangspunktet introduceres udtrykket om at sætte sig ned som en beskrivelse af et rent fysisk arrangement, men det udvikler sig hurtigt til at fungere som en måde, hvorigennem der gives udtryk for en normativ og social konfiguration (*vi har – eller burde have – en aftale om, at vi skal mødes om morgenen*). Måden hvorved udtrykket gentages og varieres i forskellige konstellationer, samt måden hvorpå der indirekte refereres tilbage til det, holder metaforiciteten i live, og skaber derigennem en kraftfuld rammesættende effekt (et krav om en klokkeklar aftale). Udtrykket bliver derved til en stabiliserende faktor i samtals udvikling, i og med at samtalen eller systemet hele tiden vender tilbage til det og derigennem skaber en særlig vinkel på, hvordan de taler om arbejdsgangen om morgenen, samt hvad de præcist er blevet enige om til tidligere møder. På denne måde bliver metaforiciteten en koordinerende og strukturerende kraft, som skaber et fælles normativt ladet forståelsessystem (*vi bør fandme have en aftale, der holder!*). Skænderier er som regel bygget op omkring en direkte uenighed, og i dette tilfælde centrerer uenigheden om, hvorvidt de tidligere har aftalt, at de skulle sætte sig sammen om morgenen eller ej. Det er således først, da Winnie anerkender, at de tidligere har talt om at sætte sig sammen (uden at hun har registreret det ganske vist), at diskussionen kan afsluttes. I en terminologi forankret i dynamisk systemteori kan man sige, at attraktoren udøver et så kraftig meningstryk, at Winnie er nødsaget til at acceptere

dens dynamik for, at der så at sige kan opnås ligevægt i systemet. Metaforiciteten har således en koordinerende effekt på samtalens udvikling, og den ville ikke kunne forstås og analyseres på et adækvat niveau uden at inddrage det samtalemiljø, hvori den indgår.

4 PERSPEKTIVER OG BEGRÆNSNINGER VED BEGREBET OM METAFORICITET

Analyserne af de to eksempler har illustreret, hvordan begrebet om metaforicitet på afgørende punkter adskiller sig fra den kognitivt semantiske definition af metaforer og den dertil hørende metodiske fremgangsmåde. Når man studerer metaforicitet i social interaktion, er det ikke tilstrækkeligt at tage et potentielt metaforisk udtryk ud af konteksten og derefter analysere det på baggrund af en konceptuel afbildning mellem kilde- og målområde, som det traditionelt er blevet gjort inden for kognitivt lingvistiske studier (Lakoff & Johnson 1980; 1999; Lakoff 1993). En sådan dekontekstualiserende manøvre giver kun mening, hvis man ser på metaforen som en afgrænset enhed, der er afskærmet fra sine omgivelser og konstitueret af interne strukturer – om de så er kognitive, neurale eller rent lingvistiske. Med andre ord er risikoen ved en sådan dekontekstualiserende tilgang, at man overser de dynamiske, processuelle og distribuerede aspekter ved dannelsen af metaforisk betydning.

Derudover kan et økologisk fokus på metaforicitet bidrage med et andet perspektiv på kritikpunktet om teoretisk cirkularitet, som gennem årene ofte er blevet rettet mod CMT (og i bredere forstand kognitiv semantik)¹⁰. Kritikken går på, at CMT ud fra sproglige iagttagelser alene antager et underliggende kognitivt skema eller en konceptuel metafor som fx AT FORSTÅ ER AT SE. Derefter finder man sproglige eksempler, der passer til dette skema (fx ”jeg kan godt se, hvad du mener”, ”din pointe er uklar”, ”tågesnak”), hvilket så igen bekræfter eksistensen af det kognitive skema. Problemet er således, at sproglige data bruges til både at antage og bekræfte kognitive processer. Her kan et økologisk perspektiv på kognition og en metodisk fremgangsmåde, der inddrager andre elementer end rene sproglige data – eksempelvis

¹⁰ Se Gibbs (2014) for en udførlig gennemgang og diskussion af denne kritik.

studier af gestik, mimik og prosodi – være med til at imødegå denne kritik. CMT har netop gjort sig sårbar over for en sådan kritik ved at operere med en for rigid skelnen og naiv positionering mellem det kognitive/psykologiske versus det sprogligt kommunikative, hvor det ene skal bevise eksistensen af det andet. I stedet kan man med udgangspunkt i den økologiske vending i kognitionsvidenskaben og med begrebet om metaforicitet undersøge metaforisk betydningsproduktion som sammenvævede elementer i et individ-omverden-system. Som det blev vist i analyserne udgør verbale, kropslige, interpersonelle og situationelle elementer tilsammen den særlige type af kognitiv ageren, som konstituerer metaforiciteten. Metaforicitet er vel at mærke ikke bare en ydre manifestation af en indre kognitiv proces; metaforicitet skal således ikke ses som et vindue til bevidstheden (som metaforer inden for CMT ofte blev beskrevet). I en økologisk kognitiv optik er metaforicitet ikke en indikation for kognition – metaforiciteten *er* en særlig type af kognition, som involverer en distinkt betydningsmæssig dobbelthed.

I forlængelse heraf er det essentielt, at man så at sige fanger metaforiciteten i sine 'naturlige omgivelser', dvs. totaliteten af de interaktioner hvori den spiller en afgørende rolle. Måden, hvorpå vi frembringer og erfarer metaforicitet, er fra starten af indlejret i de kropslige, dialogiske, sociokulturelle og kognitive handlemuligheder, som social interaktion tilbyder. Fremgangsmåden for studier af metaforicitet kan derfor opsummeres på følgende måde: 1) Et fokus på metaforicitet redefinerer *studieobjektet* som mere end isolerede ord eller udtryk. I stedet er det nødvendigt at undersøge længere stræk af samtaler, ligesom det er afgørende (hvis data tillader det) at inddrage den samlede kropslige adfærd for at indfange metaforicitetens indlejring i totaliteten af den sociale interaktion. 2) Et fokus på metaforicitet redefinerer metaforisk betydning til ikke kun at være konstitueret af en individuel ageren. I stedet fremkommer det i kraft af interkropslige dynamikker, såvel som af de overindividuelle dynamikker, der opstår igennem de måder, et levende dynamisk system reorganiserer sig på. 3) Et fokus på metaforicitet indebærer en brug af såkaldt naturalistiske data, det vil sige naturligt forekommende typer af social interaktion (der ikke er instrueret eller redigeret på forhånd) eller andre typer af kommunikationsprodukter (for eksempel reklamer, plakater, designmaterialer, e-mails osv.). Alter-

nativt kunne man forestille sig eksperimentelle studier, der forsøgte at simulere en naturlig kommunikations-økologi, så længe det ikke er de-kontekstualiserende studier af ord i isolation eller anekdotiske (selvopfundne) eksempler. 4) Endelig – som tidligere nævnt – åbner begrebet om metaforicitet op for at studere metaforisk mening som et gradueret fænomen, der er indlejret i vores adfærd, som vist i analyserne ovenfor. Man kan sammenligne det med de forskellige måder, vi eksempelvis kan være ironiske, kontrafaktiske, kreative eller sarkastiske på. Det kan vi være eller agere i mere eller mindre udtalt grad, og det samme gør sig gældende med metaforicitet. Hvis fokus flyttes til en mere generel dobbelthed i betydningen, er det ikke længere muligt at opretholde et absolut skel mellem figurativ og bogstavelig betydning.

Afslutningsvis er det også værd at forholde sig kritisk til begrebet om metaforicitet: Inden for hvor stort (eller begrænset) et anvendelsesområde, er metaforicitet relevant, og hvori ligger begrebets begrænsninger? Først og fremmest er det vigtigt at understrege, at udviklingen af begrebet primært er sket på baggrund af data fra social interaktion (Jensen & Cuffari 2014, Jensen under udgivelse) og/eller videomateriale eller reklamer (Müller 2008, Müller & Tag 2010). Hvis undersøgelsesmaterialet havde været skriftsprog, ville resultaterne sandsynligvis have taget sig anderledes ud. Der er således indikationer på, at den klassiske definition af en metafor – som resultatet af en tværdomæneafbildning – i realiteten er mest relevant for skriftsprog, idet skriftmediet tilbyder langt flere muligheder for struktureret abstrakt tænkning, som ikke gælder i nær samme grad for talesprog¹¹. Flere sammenlignende studier af samtaler (fra talesprogs-korpusser) har således påvist, at klassiske metaforer kun forekommer relativt sjældent i talesprog (Deignan 2006; Steen et al 2010). Der er altså nærliggende at antage, at ideen om en metafor som et udtryk, der per definition indeholder to veldefinerede semantiske betydningsdomæner, er et resultatet af såkaldt *written language bias* (Linell 2005), ifølge hvilken særlige karakteristika for skriftsproget uden nærmere eftertanke overføres til også at gælde

---

11 Frekvensen af metaforer afhængig naturligvis også af samtalsituationen. I såkaldt almindelige hverdagsamtaler har flere studier påvist en relativt lav brug af ord med en metaforisk mening (Steen et al. 2010), mens andre typer af talesprog såsom politiske taler og debatter, talkshows, vejrudsigter osv., der alle til en vis grad er medierede og indstuderede, har en markant højere frekvens af metaforer (Müller 2008).

for talesprog og social interaktion. Der kan således være grund til at være påpasselig med at overføre de ovenfor definerede kriterier for metaforicitet på andre typer af data – i særdeleshed skriftsprog – og der er brug for langt flere studier af eventuelle forskelle, ikke blot mellem tale og skrift en bloc, men også mellem forskellige genrer af skiftelighed og mundtlighed, i forhold til graden af metaforicitet.

De undersøgelser, der indtil nu er foretaget (Müller 2008; Müller & Tag 2010; Cameron 2007; Jensen & Cuffari 2014; Jensen, under udgivelse), tyder imidlertid på, at metaforicitet, som et mere fleksibelt og procesuelt fænomen, sandsynligvis er mere udbredt, operativt og grundlæggende end metaforer, når analyseobjektet er social interaktion.

TAK

Tak til den anonyme fagfællebedømmer for kritiske og konstruktive kommentarer, der på afgørende vis var med til at forbedre artiklen, og tak til mine NyS-redaktører hvis sproglige opmærksomhed har hjulpet til at gøre artiklen mere klar og læsevenlig.

Thomas Wiben Jensen
Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
twj@sdu.dk

LITTERATUR

- Anderson, Michael. 2014. *After phrenology: Neural reuse and the interactive brain*. Cambridge, MA: A Bradford Book.
- Bakhtin, Mikhail M. 1981. *The dialogic imagination: Four essays*. Austin: University of Texas Press.
- Cameron, Lynne 2003. *Metaphor in educational discourse*. London: Continuum.
- Cameron, Lynne 2007. Confrontation or complementarity?: Metaphor in language use and cognitive metaphor theory. *Annual Review of Cognitive Linguistics* 5(1). 107–107.
- Cameron, Lynne. 2011. *Metaphor and reconciliation: the discourse dynamics of empathy in post-conflict conversations*. New York: Routledge.
- Chemero, Anthony. 2011. *Radical embodied cognitive science*. Cambridge, MA: A Bradford Book
- Cienki, Alan. & Cornelia Müller (red.), 2008. *Metaphor and gesture*. Amsterdam: John Benjamins.
- Clark, Andy. 2011. *Supersizing the mind: Embodiment, action, and cognitive extension*. Oxford: Oxford University Press.
- Cowley, Stephen. J. & Frederic Vallée-Tourangeau (red.), 2013. *Cognition beyond the Brain: Computation, interactivity and human artifice*. Berlin: Springer.
- Cuffari, Elena & Thomas W. Jensen. 2014. Living bodies: co-enacting experience. Cornelia Müller, Alan Cienki, Ellen Fricke, Silva Ladewig, David McNeill & Sedinha Tessendorf (red.), *Body-language-communication. An international handbook on multimodality in human interaction*, Vol. 2. Berlin: De Gruyter Mouton. 2016–2025.
- Dale, Rick, Ricardo Fusaroli, Nicholas D. Duran & Daniel C. Richardson. 2013. The self-organization of human interaction. *Psychology Learning and Motivation* 59. 43–95.
- Deignan, Alice 2006. *Metaphor in corpus linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Dewey, John. 1925. *Experience and nature*. Chicago: Open Court.
- Eliasson, Stig. 2015. The birth of language ecology: interdisciplinary influences in Einar Haugen's "The ecology of language". *Language Sciences* 50. 78–92.
- Fink, Hans. 2012. *Filosofiske udspil*. Aarhus: Philosophia.
- Fusaroli, Ricardo, Joanna Rączaszek-Leonardi & Kristian Tylén. 2014. Dialog as interpersonal synergy. *New Ideas in Psychology* 32. 147–157.
- Gibson, James. 1979. *The ecological approach to visual perception*. Boston, MA: Houghton Mifflin Company.

- Gibbs, Raymond 2006. Metaphor interpretation as embodied simulation. *Mind & Language*, 21. 434–458.
- Gibbs, Raymond 2006a. *Embodiment and cognitive science*. New York: Cambridge University Press.
- Gibbs, Raymond 2014. Why do some people dislike conceptual metaphor theory? *Cognitive Semiotics* 5(1–2). 14–36.
- Gibbs, Raymond W. & Lynne Cameron. 2008. The social-cognitive dynamics of metaphor performance. *Cognitive Systems Research* 9. 64–75.
- Gibbs, Raymond W. & Teenie Matlock. 2008. Metaphor, imagination, and simulation: Psycholinguistic evidence. Raymond Gibbs (red.), *Cambridge handbook of metaphor and thought*. New York: Cambridge University Press. 161–176.
- Haeckel, Ernst H. 1866. *Generelle Morphologie der Organismen*. Berlin: Verlag von Georg Reimer.
- Haugen, Einar. 1971. The ecology of language. *Linguistic Report* 13(25). 19–26.
- Hodges, Bert 2009. Values, dialogical arrays, complexity, and caring. *Pragmatics & Cognition* 17(3). 628–652.
- Jarvilehto, Timo. 2000. Feeling as knowing—Part I: Emotion as reorganization of the organism-environment system. *Consciousness & emotion* 1(2). 245–257.
- Jefferson, Gail. 2004. Glossary of transcript symbols with an introduction. Gene Lerner (red.), *Conversation analysis: Studies from the first generation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. 13–31.
- Jensen, Thomas W. 2011. *Kognition og konstruktion. To tendenser i humaniora og den offentlige debat*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Jensen, Thomas W. 2014. New perspectives on language, cognition, and values. *Journal of Multicultural Discourses* 9(1). 71–78.
- Jensen, Thomas W. & Elena Cuffari. 2014. Doubleness in experience: Toward a distributed enactive approach to metaphoricality. *Metaphor & Symbol* 29(4). 278–297.
- Jensen, Thomas W. (Under udgivelse). Doing metaphor. An ecological perspective on metaphoricality in discourse. Beate Hampe (red.), *Metaphor: Embodied cognition & discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jensen, Thomas W. & Sarah B. Pedersen. 2016. Affect and affordances: The role of action and emotion in social interaction. *Cognitive Semiotics* 9(1) 79–103.
- Johnson, Mark. 2007. *The meaning of the body: Aesthetics of human understanding*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kovecses, Zoltan 2005. *Metaphor in culture: Universality and variation*. New York: Cambridge University Press.

- Lakoff, George & Mark Johnson, 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George. 1993. The contemporary theory of metaphor. A. Ortony (red.), *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 202–252.
- Lakoff, George & Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.
- Larsen-Freeman, Dianne & Lynne Cameron. 2008. *Complex systems and applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Linell, Per. 2005. *The written language bias in linguistics: its nature, origins, and transformations*. New York: Routledge.
- Linell, Per. 2009. *Rethinking language, mind, and world dialogically: interactional and contextual theories of human sense-making*. Charlotte, NC: Information Age Pub.
- Menary, Richard. 2010. Introduction to the special issue on 4E cognition. *Phenomenology and Cognitive Science* 9. 459–463.
- Müller, Cornelia. 2008. *Metaphors dead and alive, sleeping and waking: a dynamic view*. Chicago: University of Chicago Press.
- Müller, Cornelia & Susanne Tag. 2010. Foregrounding and activating metaphoricity in conversational interaction. *Cognitive Semiotics* 6. 85–120.
- Nordin Sven. 2008. Filosofi: Metafysik som systematisk projekt. Hans. S. Jensen, Ove Knudsen & Frederik Stjernfelt (red.), *Tankens magt. Vestens idehistorie*. København: Lindhardt & Ringhof. 847–875.
- Pedersen, Sarah B. 2012. Interactivity in health care. Bodies, values and dynamics. *Language Sciences* 34(5). 532–542.
- Pragglejaz Group 2007. MIP: A method for identifying metaphorically-used words in discourse. *Metaphor and Symbol* 22. 1–40.
- Ruus, Hanne 1995. På sporet af betydningens logikker. Bente Holmberg (red.), *Sproghistorie i 90'erne*. København. Selskab for Nordisk Filologi. 83-106.
- Steen, Gerald 2007. *Finding Metaphor in grammar and usage*. Amsterdam: John Benjamins.
- Steen, Gerald 2008. The paradox of metaphor: Why we need a three-dimensional model of metaphor. *Metaphor and Symbol* 23. 213–241.
- Steen, Gerald, Aletta G. Dorst, Berinike Herrmann, Anna A. Kaal, Tina Krennmayr & Trijntje Pasma. 2010. *A method for linguistic metaphor identification*. Amsterdam: Benjamins.
- Stefanowitsch, Adam & Stefan Th. Gries (red). 2006. *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Steffensen, Sune V. 2013. Human interactivity: problem-solving, solution-probing and verbal patterns in the wild. Stephen J. Cowley & Frederic Vallée-Tourangeau (red.), *Cognition beyond the brain*. Berlin: Springer. 195–221.
- Steffensen, Sune V. & Alwin Fill. 2014. Ecolinguistics: the state of the art and future horizons. *Language Sciences* 41. 6–25.
- Steffensen, Sune V. 2015. Distributed language and dialogism. Notes on non-locality, sense-making and interactivity. *Language Sciences* 50. 105–119.
- Stewart, John, Oliver Gapenne & Ezequiel A. Di Paolo. 2010. *Enaction: Toward a new paradigm for cognitive science*. Cambridge, Massachusetts: A Bradford Book.